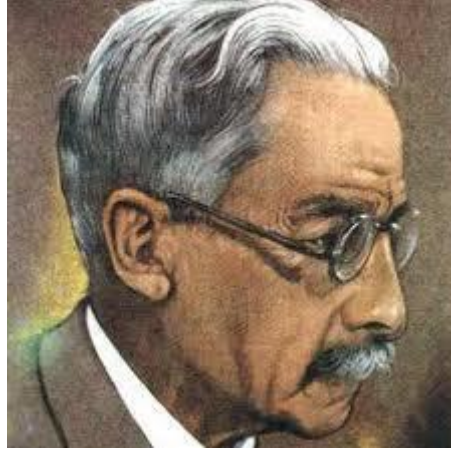

ROMANTİZM

Arap şiirinde esaslı ilk değişiklik kendini Lübnan asıllı Mısırlı şair Halil Mutrân'ın şiirlerinde göstermiştir.

Biçimle içerik arasında, içerikten yana bir tercih üzerinde duran ancak bunu tam gerçekleştiremeyen Mutrân'ın şiirdeki yeni arayışlarının esin kaynağını, değişimi, yeniliği ve pek çok alanda Avrupa'nın örnek alınmasını savunan genel bir düşünce hareketi oluşturmaktadır. Bireysel yeteneği yanı sıra hem Klâsik Arap Edebiyatı hem de Fransız edebiyatı ve kültürü üzerine almış olduğu sağlam eğitim, onun şiirde yeni arayışlara yönelmesine olanak sağlamıştır. Onun modern Arap şiir eleştirisine getirdiği yeni kavramlar arasında iki tanesi önemlidir. Bunlardan biri, kasidenin bütünlüğü, diğeri ise şiirde anlamın veya içeriğin, lafız ve biçime göre önceliğidir. Mutrân dönemine kadar kaside denince akla gelen, birbirinden bağımsız beyitler zinciriydi. Bu beyitler ne kadar güzel olursa olsun, aralarında çok zayıf bir bağ vardı. Bunun başlıca nedeni, bütün bir kasidede tek bir kafiyeye bağlı kalma zorunluluğuydu. Mutrân ise bir yandan kasidenin organik bütünlüğünü sağlamaya önem veriyor, diğer yandan da kafiyeye uygun lafız kullanma özentisiyle anlamı ikinci plâna itmiyor, tersine kafiye uyumundan vazgeçerek yüklemek istediği anlamı en iyi ifade edebilecek sözcükleri kullanma yoluna gidiyordu. Bu da onu, ister istemez tek kafiyeli kaside dışı biçimleri çokça kullanmaya sevk ediyordu. Onun, neo-klâsiklerden farklı bir başka yönü de şiirin lirik, bireysel görüş ve duygulanımları ifade edici olmasından yana oluşuydu. Bu bakımdan Mutrân, Fransız romantiklerin, özellikle Hugo'nun şiirsel anlatılarının, Musset'nin liriklerinin ve Baudelaire'in *Les Fleurs du Mal*'inin etkisiyle¹ çağdaş Arap romantik şiirine geçişte önemli bir eşiktir. Şiirlerinde sık sık doğayla baş başa kalışı, doğa karşısında duygulanışı ve bu duygularını da yine doğaya açışı, bireysel duygulanımlarına sıkça yer verışı gibi özellikleri onu romantikler kategorisine yerleştirirken, Arapçayı inkâr edilemeyecek asaletiyle kullanımını, zor ve eski tabirleri kullanmakta tereddüt göstermeyişi de onun neo-klâsiklerden bütünüyle ayrılmasını olanaksız kılmaktadır.²

Mutrân'dan sonra, onun ve kısmen de İngiliz romantik şair ve eleştirmenlerin etkisiyle Mısırlı yenilikçi şairler **Abdurrahman Şukrî**,

¹ Mounah A. Khouri, Hamid Algar, *a.g.e.*, s.7.

² Mustafa Bedevî, *a.g.e.*, s.Z.

Abbâs Mahmûd el-'Akkâd

ve İbrâhîm Abdulkadir el-Mâzinî

yeni bir çağır açtılar.

Daha sonra **Divan Ekolü** diye bilinecek olan bu şairler, Wordsworth, Shelley, Burns, Milton, Hazlitt, Carlyle, Lee Hunt ve Macauley gibi İngiliz edebiyatının önde gelen isimlerinden etkilenmişlerdir. Bu etkilenmede hiç kuşku yok ki ekol üyelerinden Şukrî ve el-Mazîni'nin, 1882'den itibaren İngiliz işgali altında bulunan ve daha sonra ilk dereceli okullardan itibaren eğitim dili İngilizceye çevrilen Mısır'da, Öğretmen Okulu'nun (*Medresetu'l-Mu'allimîn*) İngilizce Bölümü'nde okumuş olmalarının büyük payı vardır³. Fransız işgalinden itibaren genel anlamda yoğun bir Fransız kültürü etkisine maruz kalmış olan Mısır'daki Arap edebiyatı için bu yeni bir durumdu. Divan Ekolü ile birlikte şiirde İngiliz edebiyatının; nesirde, özellikle hikâye ve romanda Fransız edebiyatının etkileri daha ağırlıklı olarak görülmeye başladı. Fransız şiiri ancak 1930'larda takdir görmeye başlasa da örneğin "Le Lac"ı birkaç kez Arapçaya çevrilmiş olan Lamartine'in Mısırlı genç şairler için taşıdığı önem, söz gelişi bir Shelley'in taşıdığı önemle mukayese edilebilecek düzeye dahi yükselememiştir.⁴

Divan Grubu olarak bilinen bu üç şair, şiire çok önemli anlamlar yüklüyor, şiirin, varlığın önemli bir konumunun veya yaşamdaki bireysel bir felsefenin ifadesi olması gerektiğine inanıyorlardı. Daha da ileriye giderek şairin, yöneticileri öven ya da sıradan olayları işleyen kasideler yazmak suretiyle sahip olduğu yeteneğin değerini küçültmemesi ve ayağa düşürmemesi gerektiğini savunuyorlar, bu bağlamda neo-klâsikleri şiddetle eleştiriyorlardı. Şiirde beyit bütünlüğünden ziyade, organik bütünlük aramadaki ısrarları yanı sıra onlar da Mutrân gibi, şiirde duygu ve etkilenmenin önemini dile getiriyorlardı. Onların ortaya konmasını istedikleri şiir, bireysel, kişisel bir şiirdi. Yerel bir edebiyatın, bizzat bir Mısır şiirinin ortaya konması gerektiğindeki ısrarcı tutumları, onların kişisel şiire, yani mekanik ve soğuk bir taklidin ürünü olmayıp -ki neo-klâsikleri böyle olmakla suçluyorlardı- şairin bizatihi deneyiminin ürünü niteliğindeki şiire olan inançlarıyla çok yakından bağlantılıdır. Onlara göre şairin esin kaynağı, kitaplar değil, doğa ve kişisel olarak hissedilmiş deneyim olmalıdır. Bu bakımdan *Divan Ekolü* şairlerinin en kaliteli ürünleri, kişisellik yönü olanlardır; yani şairin, kendi dışındakiler karşısında, doğa karşısında, varlıktaki kendi konumu karşısında bizzat yaşamış olduğu hislerini ifade ettiği şiirlerdir. Bir tür itiraf kasideleri niteliğindeki bu şiirlerin çoğunda da doğal olarak, hüznün ve karamsarlık egemendir. Bunların şiirlerinde, gelenekçi bir toplumdan modern bir topluma geçiş dönemini, değerlerin alt üst olduğu bir dönemi yaşıyor olmalarının acısı hissedilir.

Bununla birlikte *Divan Ekolü*'nün, yeni şiir anlayışının gelişimine olan katkısını abartmamak gerekir. Bu ekolün normları, doğaya sofistike bir bakışın ve İngiliz romantiklerin belli başlı özelliklerinin ifadesidir ve neo-klâsik ekolün yerine sağlam oturmuş normlarını yerlerinden

³ J. Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden 1984, s.98.

⁴ a.e., s.101.

oynatabilmenin ilk ciddî girişimleridir. Ayrıca *Divan Ekolü* şairleri, ortaya koymuş oldukları şiir örneklerinden çok şiir eleştirisi alanında ortaya koyduklarıyla; yani şair olarak değil, eleştirmen kimlikleriyle modern Arap şiirinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bunlar, şiir dilini sadeleştirmede büyük bir aşama kaydetmiş olmalarına rağmen, kasidelerinin lafızları, ruhu, genel dil yapısı ve tınısı, kendilerinin gözdesi olan Abbâsî şairlerinin dilini çağrıştırmaktadır. Şiirlerinde kullandıkları dil, sırf bir “rapor” dili olmamışsa da daha sonraki romantiklerin dilinde görülen lirizm düzeyine ve hissettirebilme gücüne de ulaşamamıştır.

MEHCER EKOLÜ

Divan Ekolü şairlerinin belki de en önemli katkısı, 1920’li yıllarda neo-klâsizme ve özellikle de Şevkî’ye yönelttikleri eleştiriler sonucunda, romantizmin önünü açmış olmalarıdır. Çünkü onlar, karşılık bulan eleştirileriyle, neo-klâsiklerin dışındaki seslere de kulak verilmesini sağlayabilmişlerdir. *Divan Ekolü*’nün Mısır’da üstlendiği bu rolü, *Mehcer*’de (Kuzey ve Güney Amerika’ya göç etmiş olan Suriye-Lübnanlı şairler grubu) Cubrân Halîl Cubrân ve Mîhâ’il Nu’ayme gibi daha aşırı ve daha devrimci yenilikçiler üstlenmiştir. Bu göçmenler, ya rızık ya da siyasal özgürlük aramak amacıyla vatanlarını terk edip Amerika’ya göç etmişlerdi ve bunların tümü misyonerlik okullarında yetişmiş Hristiyanlardı. Bunlardan Lübnan’dayken eğitim görmüş olanlar, bazı modern görüşleri benimsemiş ve geleneksel yapıları karşı çıkmışlardı. Amerika’ya göç ettiklerinde ise, orada yenilikleri denemek için uygun bir ortam buldular. Bunlar, kültürel olarak iki gelenek arasında kalmışlardır. Birisi, onların kafa yapılarını ve davranış biçimlerini doğrudan etkileyen Batı geleneği, diğeri ise onların bir yandan korumaya ve bir yandan da iyileştirmeye çalıştıkları Arap geleneğidir. Kendi Arap kimliklerini koruyabilmek ve Arap geleneklerinde iyileştirmeler yapabilmek amacıyla Amerika’da kendi gazete ve dergilerini çıkardılar, kültürel etkinliklerine katkıda bulunan çeşitli sosyal ve edebî oluşumlar gerçekleştirdiler. En önemli edebî dernekleri Kuzey Amerika’dakilerin 1920 yılında New York’ta kurdukları *er-Râbitatu’l-Kalemiyye* (Kalem Birliği: Bu derneğin Cubrân başkanı, Nu’ayme sekreteriydi) ile Güney Amerika’dakilerin 1932’de Sao Paulo’da kurdukları *el-‘Usbetu’l-Endelusiyye* (Endülüs Birliği) idi. Bu Güney Amerika’daki göçmen şairler (Fevzî ve Şefîk el-Ma’lûf, İlyâs Ferhât, Reşîd el-Hûrî ve diğeri), biçim ve temaları itibarıyla bazı yönlerden Endülüs lirik şairlerinden esinlenen büyük çapta özgün mükemmel şiir ürünleri ortaya koydular.⁵ Gerek Kuzey Amerika’daki, gerekse Güney Amerika’daki şairlerin ürünlerine vatana duyulan özlem egemendi. İçinde yaşamakta oldukları sosyal çevrenin yabancıları olduklarını hissediş, onların ana yurtlarına özlem duygularını artırıyordu. Doğaya, basit köy hayatına dönüş, ana yurtlarını ideal boyutunda düşünüş, Doğu’yu maneviyatçı ve Batı’yı maddeci olarak göstermede ısrarcılık gibi şiirlerinde sürekli öne çıkardıkları birkaç motifin arkasında aslında onların sılaya duydukları güçlü özlem duygusu yatıyordu. Dolayısıyla bireyin her türden duygulanımlarının öne çıkartılması gibi şiirlerinin ayırt edici özellikleri, salt Avrupa romantik şiir akımlarından esinlenmiş ve bilinçli olarak içine girilmiş fikrî ve psikolojik tutum ve yönelimler değildir. Tersine böylesi tutum ve yönelimler, tarihsel ve sosyal bir gerçeğin, yani yabancı bir toplum ve yabancı bir uygarlık içinde bulunuyor olmanın, doğal bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Divan Ekolü’nün Mısır’da etkin olduğu dönemde bu isimler de Amerika’da şiir sanatına yeni kurallar getiren anlayışlarını etkili bir edebî gerçekliğe dönüştürerek yaratıcı ürünleriyle Arap edebiyatçıları üzerinde daha büyük bir etki oluşturdular. Çünkü onlar her ne kadar Amerika’da bulunuyor olsalar da ana yurtlarıyla bağlarını kopartmamışlardı ve başta Mısır olmak üzere çeşitli Arap ülkelerindeki süreli yayınlara düzenli olarak yazı gönderiyorlardı. Hattâ şunu söylemek mümkündür ki iki dünya savaşı arasında olgunluğa ulaşmış romantik Arap şairlerin tümü, özellikle Kuzey Amerika’daki göçmen şairlerin etkisinde kalmışlardır. *Mehcer* şairleri, her şeyden önce şiirde ve hattâ genel olarak edebiyatta insan deneyiminin ve öznel duygulanımın önemini vurguluyorlar, şiirlerinde insanın kişisel deneyimleri; doğa karşısındaki, temel insânî meseleler karşısındaki tutumu ve varoluş problemleri üzerinde yoğunlaşıyorlardı. Bunlar, Arap şiirine ruhî bir boyut katmak suretiyle yeni bir anlayış getirdiler, geleneksel hitap dilini terk ederek Dr. Mendûr’un “fısıltı şiiri” diye nitelemesine⁶ yol açan tarzda içten, okuru saran ve ona âdetâ sırrını paylaştığı duygusunu veren bir anlatım biçimini benimsediler. Dil konusundaki tutumları, onu ne kutsal olarak gören ne de küçümseyen bir yaklaşımdı. Onlar dili, değişime ve gelişime açık diri bir ifade aracı olarak görüyorlar ve bu anlayışın benimsenmesi,

⁵ Mounah A. Khouri, Hamid Algar, *a.g.e.*, s.9-10; et-Tâhir Ahmed Mekki, *eş-Şi’ru’l-‘arabiyyu’l-mu’âsir*, Dâru’l-Me’ârif, Kahire 1990, s.131-135.

⁶ Muhammed Mendûr, *Fîl-mizâni’l-cedîd*, Nahdat Mısır li’t-tibâ’a ve’n-neşr, Kahire 1983, s.65 v.d.

şiiir diline eski basitliğinin ve canlılığının kazandırılması gerektiği görüşünü savunuyorlardı. Şiiirin dış yapısı açısından nispeten özgür davranan bu şiiirler, kafiyeyi çeşitlendirmeye önem veriyor, kısa bahirleri ve *muvaşşaha* 'yı tercih ediyorlardı.

Kuzey Amerika'daki şiiirlerin fikirleri, genel olarak romantik, hümanist ve daha çok da mistik olarak nitelenebilir. Kuzey grubu içinde çok iyi eğitim almış olan Cubrân, Nu'ayme ve er-Reyhânî gibileri, genelde Batının romantik edebiyatının, Amerikan transendentalistlerinin, özellikle de bunlardan Emerson, Longfellow, Whittier ve Whitman gibi şiiirlerin etkisinde kaldılar. Ortak bir alt yapıya, deneyime ve edebî geleneğe sahip oluşları ve ortak amaçlar peşinde koşmalarından başka belli bir ideolojileri yoktu ve bunun doğal bir sonucu olarak da ürünlerinde çeşitli bireysel eğilimler ortaya çıktı.

Cubrân'ın *Mehcer* ekolü içinde en önde gelen ve en etkili isim olduğu genellikle kabul gören bir kanaattir. Onun ürünlerinde sosyal, dinî ve edebî alanlarda yerleşik düşüncelere bir başkaldırı egemendir. Cubrân; Nietzsche, Blake, Rodin gibilerinin, Amerikan edebiyatındaki romantizm ve transendentalizmin, İncil'in etkileriyle ve Batı fikirleriyle beslenip yetişmiştir. Ayrıca Doğu mitolojisinin de etkisi altındadır. İyi bir ressam da olan Cubrân'ın gerek sanatsal ve gerekse edebî ürünlerinde sürgün duyguları, ana yurda özlem duyguları, doğaya dönüş ve duru aşkı arama özlemi yanı sıra bir tür metafizik melankoli ve belli belirsiz bir yapay mistisizm öne çıkar. Biçimle ilgili güçlükleri gerek şiiirsel nesirlerinde ve gerekse mensur şiiirlerinde kullandığı yeni üslupla aşmış ve onun bu üslubu, sadece Arap şiiir tarihinde değil, aynı zamanda genelde tüm Arap edebiyatı tarihinde bir dönüm noktası olmuştur.⁷

Nu'ayme de önce eleştirel yazılarında ve daha sonra da şiiirlerinde, oyunlarında, romanlarında, kısa hikâyelerinde ve felsefî denemelerinde Cubrân'ın temel düşüncelerini ve ideallerini benimsemiştir. Bunları açık ve titiz bir biçimde yeniden formüle etmiş ve bunların Arap edebiyatında modern akım üzerindeki etkilerini pekiştirmiştir. Edebî yaşamı boyunca kendisini Doğu'nun maneviyatçılığını Batı'ya, Batı'nın ilerlemişliğini Doğu'ya taşımaya çalışan Doğu-Batı arasında bir bağlantı köprüsü olarak görmüş olan Emîn er-Reyhânî'nin etkisi de daha az önemli değildir. Realizme yürekten inanmış olarak er-Reyhânî, Arap dünyasının siyasal, sosyal ve kültürel sorunlarına çözüm konusunda Cubrân, Nu'ayme ve diğer *Mehcer* yazarlarından daha çok kafa yormuş, desteklemiş olduğu genel Arap uyanışına bir ilâve olarak edebî bir devrimi de dillendirmiştir. Ona göre edebiyatı modernize etmeye çalışan kişi, kendi duyarlılığı ve hayata bakışıyla uyumlu bir üslup yaratmak zorundadır. Bu anlayışı kuvveden fiile çıkarma çabasınada, Kur'an üslubunun ve Witman'ın ifade biçiminin de etkisiyle er-Reyhânî, Arapçada ilk ciddî tasarlanmış model olan mensur şiiiri (*eş-şî'ru'l-mensûr*) yaratmıştır. Bu denemesinde er-Reyhânî, klâsik aruz kalıplarıyla kendini sınırlamamış, modern şiiirin duygu ve düşüncelerini daha elverişli bir biçim ve dilde ifade etmesine olanak veren yeni bir form geliştirmiştir.

Suriye-Amerikan grubunun diğer iki önemli şiiirini de anmak gerekir. Bunlardan İliyyâ Ebû Mâdî, Kuzey *Mehcer* şiiirleri arasında şüpheciliği, kinizmi, yerleşik sosyal ve ahlâkî normları sorgulamayı öne çıkarttığı lirik şiiirleriyle ayrıcalık kazanır. Güney *Mehcer* şiiirleri arasında Fevzî el-Ma'lûf uzun şiiiri '*Alâ bisâti'r-rîh* (Uçan Halı Üzerinde) ile ünlüdür. Bu şiiirinde içler acısı varlığını özel bir pencereden görür ve kendi hayalinin bir ürünü olan bir ruhlar âleminde kendi ruhunun kaybolmuş özgürlüğüne ve saflığa özlemi vurgular.

Gelenekçiler *Mehcer* romantik hareketinin önünü kesmeye çalışmışlar ve onları özellikle dillerinin yeteri derecede düzgün olmadığı gerekçesiyle eleştirmişlerse de bu *Mehcer* ozanları, Modern Arap Edebiyatı'nın önemli temsilcileri olma niteliğini sürdürdüler ve onların ürünleri, sonraki kuşak Arap şiiirleri için esin kaynağı olmaya devam etti.

⁷ Mounah A. Khouri, Hamid Algar, *a.g.e.*, s.11.